

ЧИННИКИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ДВОСТОРОННЬОГО ЗБЛИЖЕННЯ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Т. Є. Польовий

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000 м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +38 (067) 166-76-41; e-mail: taraspolo@gmail.com*

У статті розглянуто перший етап становлення білорусько-російські контактів, що відзначався низьким рівнем взаємодії держав, та відсутністю об'єктивної зацікавленості у міждержавній співпраці. В ході дослідження встановлено, що саме білоруська сторона виступала ініціатором двостороннього зближення, виходячи із власних, економічних і господарських інтересів, спільного історичного минулого, культурної спорідненості двох народів. Натомість, російська сторона тривалий час не розглядала РБ в якості важливого міжнародного партнера

Ключові слова: *білорусько-російські відносини, білорусько-російське зближення, економічна інтеграція, економічна криза, передумови інтеграції.*

Відносинам з Росією належить особливе місце в білоруській історії загалом і зовнішньополітичній системі зокрема. Виходячи із геополітичних, безпекових чи економічних міркувань, для РФ Білорусь була і залишається одним із найближчих партнерів на пострадянському просторі. У союзництві з РФ білоруська сторона знайшла своє інтеграційне самовизначення.

Точкою відліку для білорусько-російських відносин став розпад СРСР і проголошення нових суверенних держав. У міру розширення власної незалежності Росії і Білорусі посилювалися безпосередні контакти, ігноруючи при цьому центральну радянську владу [1, с. 29]. Так, ще за формального існування Радянського Союзу 18 грудня 1990 р., в Москві підписаний перший у новій історії білорусько-російський двосторонній договір між РРФСР і Білоруською РСР. Таким чином, на думку деяких дослідників інтеграційний процес між Росією і Білоруссю розпочався саме з підписання цього документу [1].

З білоруської сторони під договором підписався Голова ВР БРСР М. Дементей, з російської Голова ВР РРФСР Б. Єльцин. Сторони визнали одна одну в якості суверенних держав, зобов'язувалися поважати територіальну цілісність одна одної в існуючих кордонах. Згідно доку-

менту, до спільної білорусько-російської компетенції відносилися: взаємодія у зовнішній політиці; забезпечення прав людини згідно з загальноновизнаними міжнародним нормами; співробітництво у формуванні і розвитку спільного економічного, правового, гуманітарного і інформаційного простору; питання митної політики, управління системами енергетики, транспорту і зв'язку; співробітництво в сфері охорони навколишнього середовища, питання міграційної політики, боротьба зі злочинністю. Документом також декларувалося сприяння всебічному розвитку економічним, торговим, науково-технічним відносинам [3].

Розглядаючи генезис розвитку білорусько-російських взаємин на початку 1990-х рр., після розпаду СРСР, вважаємо за доцільне виділити основні фактори і передумови, які, на наш погляд визначили подальший характер двосторонньої співпраці між РБ і РФ:

1. Економічні чинники в білорусько-російських відносинах;
2. Політичні передумови двосторонньої інтеграції;
3. Історична, національна і мовна спорідненість білоруського і російського народів.

У перші роки після проголошення незалежності ще рано було говорити про початок повноцінної інтеграції Росії і Білорусі. Ми схильні поділяти думку польської дослідниці Марти Влодаркевич, що це був скоріше вступний, підготовчий етап [4, с. 61] у двосторонніх відносинах. Характерно, що серед правлячих еліт РБ в кінці 1991 – на початку 1992 р. і спікер парламенту С. Шушкевич і голова уряду В. Кебич виступаючи за підтримку суверенного статусу білоруської держави, вважали, що відносини з Росією не варто виділяти із загального контексту відносин РБ з державами СНД [5, с. 195]. У свою чергу, російська сторона не розглядала білоруський напрямок в якості пріоритетного у зовнішній політиці. Непрямим підтвердженням чого, може служити доволі пізнє встановлення дипломатичних відносин, яке білоруський науковець В. Снапковський вважає неоправданим для відносин “братніх народів”¹ [6, с. 7]. Крім того, на тлі кризових явищ в самій Росії, офіційний Кремль вочевидь не був готовим до старої нової ролі сильного інтеграційного центру. Москва взявши курс на реформування власної економіки і ринкові перетворення віддавала пріоритет відносинам з Заходом. Тому в процесі зближення з Мінськом вона діяла скоріш другим номером, не виявляючи активної підтримки ініціативам білоруської сторони, але і не чинила їм спротиву [7, с. 326]. Відзначимо, що для російської еліти інтеграція з Білоруссю набула цінності дещо пізніше, коли вона стала важливим політичним активом [7, с. 326]. Оцінюючи для Росії підсумки зустрічі у Біловезькій Пущі російський президент Б. Єльцин у

¹ Росія стала лише 53-ю по ліку державою світу і останньою з-поміж великих держав-постійних членів Ради Безпеки ООН, яка встановила дипломатичні відносини з Білоруссю.

своїх мемуарах писав, що Росія вступала на мирний демократичний, не імперський шлях розвитку. Вона вибирала нову глобальну стратегію. Вона відмовлялась від традиційного образу “владичиці половини світу”, від збройного протистояння з західною цивілізацією, від ролі жандарма у вирішенні національних проблем [8, с. 88]. Відтак, можемо констатувати, що саме білоруська сторона виступала основним ініціатором двостороннього зближення.

Економічна інтеграція з Росією була покликана, за уявленнями правлячої еліти РБ, допомогти країні вийти з глибокої кризи. Вона проходила під лозунгом “відновлення господарських зв’язків” [9]. Основна мотивація, якою керувалися білоруські керівники при виборі зовнішньополітичного орієнтира і партнера, лежала в першу чергу не в політичній, а передусім в економічній і господарській площинах. Втративши з розвалом СРСР російські ринки РБ, так і не спромоглася знайти свою нішу на європейських ринках збуту. До того ж, в РБ знаходилися потужні вузькопрофільні підприємства, залежні від російських комплектуючих, сировини та енергоносіїв. У той же час реальний стан речей: економічна криза, низька інвестиційна привабливість, відсутність власної сировини та ін., дали зрозуміти, що враховуючи партнерський характер двосторонніх відносин, політика стосовно РФ базувалася на об’єктивних білоруських інтересах. Розмірковуючи над основними напрямками і перспективами білоруської зовнішньої політики, Міністр закордонних справ В. Сенько зазначав, що відносини Білорусі з РФ будувалися перш за все із прагматичних міркувань. А рівноправна інтеграція, на його переконання, ні в якій мірі не мала б загрожувати незалежності. Крім того, одним із аргументів білоруського дипломата звучало переконання в тому, що Росія, ставши на шлях демократизації і ринкових перетворень, уже не колишня імперська держава, що ставить своїм завданням поглинання сусідів [10, с. 3].

З іншої сторони, інтеграція в промисловому, економічному контексті вважалася прибічниками орієнтації на Росію своєрідною “панацеєю” для виходу із кризи. Послідовним адептом курсу РБ на економічне зближення з РФ став прем’єр-міністр В. Кебич. Спосіб виходу із економічної кризи В. Кебич вбачав не у реформуванні економіки, з поступовим переходом до ринкових відносин, а у тісних союзних зв’язках із Росією, яка виконуючи роль локомотива, мала тягнути за собою і Білорусь [11]. Аналізуючи тенденції білорусько-російського зближення, вважаємо за доцільне навести думку білоруського політолога В. Карбалевича, який підкреслював на неефективності інтеграції, побудованій на старій економічній і технологічній основі, що вела до консервації ресурсноємкої економіки РБ [12, с. 185]. Відтак, такий підхід не лише не вирішував проблем Білорусі, а лише поглиблював їх. Можемо стверджувати, що в даному випадку білоруське керівництво утрималося від кардинальних економічних змін. Відмовившись у такий спосіб перейти від командно-

адміністративної економіки до ринкових перетворень, білоруське керівництво, на наше переконання, запропонувало суспільству просте вирішення складної проблеми – реінтеграцію побудовану на радянських господарських зв'язках. У цьому сенсі, РБ виявилась “найбільш радянською” із республік колишнього СРСР, так як виживання країни вважалось можливим лише в рамках консервативної стратегії розвитку [7, с. 326].

Своєрідним парадоксом білорусько-російських відносин даного періоду була доволі суттєва розбіжність внутрішньополітичних пріоритетів керівництва двох держав. У РФ молоді ельцинські реформатори (Є. Гайдар, А. Чубайс, Б. Немцов та ін.) проводили політику “шокової терапії”, з метою лібералізації російської економіки та переходу до ринкових умов, а вище білоруське керівництво, в цьому контексті, стояло на консервативних позиціях. З цього приводу в російських ліберальних економічних колах панувала думка що колишні союзні республіки є тягарем для економіки Росії [13, с. 69].

Таким чином, виходячи з позицій білоруського керівництва, меншою мірою приходить до роздумів про значення в процесі білорусько-російського зближення політичних чи ідеологічних мотивів. Вагому роль в цьому плані відіграв, на наш погляд, прагматичний розрахунок, тоді як, до певної міри пропагандистські, ідеологічні та проросійські настрої та акценти, такі як ідеї “єдності слов'янських народів”, стали притаманними для білоруської зовнішньої політики після приходу до влади О. Лукашенка. Теза про “братні народи”, в підсумку зводилась до поділу на “старшого і молодшого брата”. В. Снапковський вважав, що у білорусів цей лозунг реанімував та зміцнював комплекс меншовартості і національного нігілізму, а у росіян гальванізує ідеї месіанства, великодержавності, імперської нації [6, с. 11]. До цього додавалась зацікавленість більшої частини білоруської влади і населення республіки, не стільки у реінтеграції з Росією, скільки у збереженні СРСР, (а після розпаду у відновленні в новому вигляді) розвал якого, в економічному плані був абсолютно не вигідний для Білорусі.

Не зважаючи на важливість економічних та політичних передумов, вагома роль в процесі білорусько-російського зближення належить історичному і національному чинникам. Білоруський народ в силу багатьох культурно-психологічних і економічних причин особливо болісно переживав розрив із Росією [14]. Відсутність вираженої білоруської національної ідеї, недостатньо сформований в історичній традиції запит на побудову власної державності, стали чи не ключовими перепонами в процесі побудови в Білорусі національної держави. Згадуваний нами В. Карбалевич писав про своєрідний “інтелектуальний вакуум”, через який білоруською елітою не було артикульовано на концептуальному рівні національні інтереси РБ [12, с. 187]. Білоруський автор Ю. Шевцов у своїй книзі “Об'єднана нація. Феномен Білорусі” визначає сформовану в 1990-х рр., радянську білоруську ідентичність, яка стала унікаль-

ним явищем для Східної Європи [15]. Звідси напрашується закономірний висновок, що білоруське суспільство продовжуючи в ментальному і смисловому аспектах жити в Радянському Союзі, насправді прагнуло не стільки єднання з Росією, а радше, за визначенням білоруського філософа А. Анціпенка повернення до радянського “соціалістичного раю” [16].

Таким чином, економічна і господарська залежність Мінська від Москви, а також ментальна і культурна спорідненість білоруського і російського народів постали ідейним фундаментом процесу міждержавного зближення на початку 1990-х рр., та підґрунтям побудови майбутньої Союзної держави.

Література

1. Eberhardt A. Gra pozorów. Stosunki rosyjsko-białoruskie 1991-2008 / A. Eberhardt. – Warszawa: PISM, 2008. – 268 s.
2. Пимошенко И. Проблемы восприятия белорусско-российской интеграции странами Центральной и Восточной Европы и странами Запада [Электронный ресурс] / И. Пимошенко // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2000. – №4. – Режим доступа: <http://evolutio.info/content/view/388Itemid=51/>
3. Договор между Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой и Белорусской Советской Социалистической Республикой [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://constitutions.ru/?p=3019>
4. Влодаркевич М. Политические предпосылки интеграции Республики Беларусь и Российской Федерации. Республика Беларусь между Востоком и Западом / М. Влодаркевич; Научн. редакторы Ю. Тымановски, С. Мусенко, М. Влодаркевич. – Варшава, 2012. – С. 61.
5. Тихомиров А. Концептуальные подходы руководителей Республики Беларусь к проблеме развития белорусско-российских отношений в 1991-1995 гг. / А. Тихомиров // Известия Гомельского государственного университета им. Ф. Скорины. – 2009. – №4. – Ч.1. – С. 195-199.
6. Снапкоўскі У. Беларуска-расійскія адносіны: зб. навук. Артыкулаў / У. Снапкоўскі. – Мінск: БДУ, 2009. – 139 с.
7. Сусяев А. Формирование “особых отношений” между Россией и Беларусью в 1991-1994 гг.: причины и предпосылки / А. Сусяев // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2013. – №1(1). – С. 325-327.
8. Ельцин Б. Записки президента / Б. Ельцин. – М.: Огонек, 1994. – 416 с.
9. Карбалевич В. Парадоксы белорусско-российской интеграции (Взгляд из Минска) [Электронный ресурс] / В. Карбалевич. – Режим доступа: <http://ieras1.socionet.ru/files/Karbalevich.doc>.
10. Сенько В. Внешняя политика Республики Беларусь: основные направления и перспективы развития / В. Сенько // Беларусь в мире. – 1996. – №1 (Июнь). – С. 3-4.

11. Отправлен в отставку один из отцов-основателей СНГ. Газета “Коммерсантъ” №14, от 28.01.1994. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc/69788>
12. Карбалевич В. Курс на интеграцию с Россией: истоки, тенденции, последствия / В. Карбалевич // Национально-государственные интересы Республики Беларусь / О.М. Абрамова [и др.]; под ред. Л.Ф. Заико. – Минск: Изд-во В.М. Сакун, 1999. – С. 185-208.
13. Никонов В. Белоруссия во внешней политике России / В. Никонов // Белоруссия на перепутье. – М.: Моск. центр Карнеги, 1998. – С. 61-86.
14. Дракохруст Ю. Перипетии интеграции (развитие процесса белорусско-российского объединения) [Электр. ресурс] / Ю. Дракохруст, Д. Фурман // Белоруссия и Россия. Общества и государства. – М., 1998. – Режим доступа: <http://www.yabloko.ru/Themes/Belarus/belarus-24.html>.
15. Шевцов Ю. Объединенная нация. Феномен Беларуси [Электронный ресурс] / Ю. Шевцов. – М: Европа, 2005. – Режим доступа: http://www.ereading.link/bookreader.php/103855/Shevcov__Obedinennaya_naciya._Fenomen_Belorusii.html
16. Анціпенка А. Маргінали і маргінальна свідомість [Електронний ресурс] / А. Анціпенка // Незалежний культурологічний часопис “І”. – 2000. – №18. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n18texts/ancipenka.htm>.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 28.10.2015 р.
Рекомендовано до друку д.політ.н., професором Цепендою І.Є.,
д.іст.н., професором Бурдяк В.І. (Чернівці)*

BACKGROUND AND FACTORS OF BILATERAL APPROXIMATION OF THE REPUBLIC OF BELARUS AND THE RUSSIAN FEDERATION

T. E. Pol'ovyi

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76000 Ivano-Frankivsk, st. Shevchenko, 57;
ph. +38 (067) 166-76-41, e-mail: taraspolo@gmail.com*

The article considers the first phase of the development of Belarusian-Russian contacts, which is marked by a low level of interaction between states and the lack of objective interest in the inter-state cooperation. In the course of the research it was found out that it was the Belarusian side which initiated the bilateral convergence, being led by its own economic and commercial interests, common historical past and cultural kinship of the two nations. However, the Russian side for a long time did not consider Belarus as an important international partner.

Key words: *Belarusian-Russian relations, Belarusian-Russian convergence, economic integration, economic crisis, preconditions integration.*